

ג. בירושלמי (כאן ה"ג ומגילה ד, ט) חילקו בין ציבור ליחיד, שביחיד תחנונים הם ואין משתקים אותו. ויש סוברים שלתלמוד דידן אין חילוק בדבר הלכך מכל מקום אסור (עפ"י ב"י קכא. ועב"ח שהבבלי אינו חולק).

ד. קרא שמע ולא כיוון בקריאתו – יחזור ויקרא בלחש. וכשהוא לבדו ואין איש אתו – מותר אף בקול רם. ואולם אם כיוון בתחילה אין לחזור אפילו בלחש (עפ"י משנ"ב).

ה. אותם החזונים הכופלים מלים בברכה לצורך המנגינה – ודאי אין רוח חכמים נוחה מהם, ואולם אין משתיקים אותו בשל כך (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב כב. ע"ש כמה פרטים. וכיו"ב מובא בשם הגריש"א והגרפ"ש – 'דברי חכמים' או"ח, 84).

ו. כשכופלים דרך קריאה, כגון הכופל פסוק 'שמע ישראל' בקריאת שנים מקרא ואחד תרגום – אין לחוש. ובכך יש לפרש מה שאומרים י"ג מדות שלש פעמים, כי קוראים זאת בתורת פסוקים בתורה ולא בדרך בקשה. [ומלבד זאת, לדעת הב"ח (סא) כשכל הציבור כופלים אין איסור] (עפ"י שו"ת בנין ציון ח"א לו).

עוד הוזהירו שלא להוסיף בשבחו של מקום יותר ממה שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה, שהרי אי אפשר לסיים את כל שבחיו. [ומסופר על אחד שעבר לפני התיבה בפני ר' חנינא והוסיף בשבחים, המתין ר' חנינא עד שסיים, כשסיים אמר לו: סיימת את כל שבחי אדונך?!].

נחלקו הדעות האם רק בשמות תואר אין להאריך או גם בשאר דברים של שבה, כגון בסיפור נסים ונפלאות שעשה עמנו. גם יתכן שלא אמרו אלא בחתימת ברכה. 'הנכון כדי לצאת מספק זה, שמי שירצה להאריך בשבה המקום ב"ה שיאמר אותו בפסוקים, וכיון שאומר פסוקים אם הוא משבח למקום דרך קריאת הפסוקים אין בכך כלום' (מרבנו יונה. וע' בשאר ראשונים). ולהלכה כתבו הפוסקים שמן הדין מותר להוסיף שבחים, כל שאינו משנה ממשבע התפלה, ומכל מקום נכון לרוצה להאריך בשבחים, לאמרם דרך קריאת פסוקים.

האומר 'יברכך טובים' – הרי זו דרך מינות (לד.).

דף לד

סא. מה דינו של העובר לפני התיבה לענין ההלכות דלהלן?

א. טעה בתפילתו ואינו יכול להמשיך.

ב. ענייתו 'אמן' אחר הכהנים; נשיאתו כפים, אם כהן הוא.

ג. האם יכול להאריך או לקצר כרצונו?

ד. מי שאומרים לו לעבור לפני התיבה – הילך מיד?

א. העובר לפני התיבה וטעה (ואינו יכול להמשיך תפלתו גם כשמזכירים לו. פוסקים) – יעבור אחר תחתיו. ולא יהא זה סרבן באותה שעה, שגנאי הוא שתהא התפלה מופסקת כל כך.

מהיכן הוא מתחיל – מתחילת הברכה שטעה בה הראשון.

שלש ברכות ראשונות נחשבות כאחת לענין זה, הלכך חוזר בהן לראשון. וכן הדין בשלש אחרונות.

האמצעיות; לדברי רב הונא – נחשבות כולן כאחת, ובכל מקום שטעה חוזר ל'אתה חונן'. ורב אסי סובר כפשטות לשון המשנה שמתחיל מתחילת הברכה שטעה בה.

א. לפרש"י רה"ג ורו"ה, לרב אסי אין סדר לאמצעיות; שאם דלג ברכה ואח"כ נזכר בה – אומרה

במקום שנזכר בתוך האמצעיות. ואילו הרי"ף הראב"ד הרשב"ם התוס' הראב"ד

והרשב"א חולקים וסוברים שצריך לחזור מאותה ברכה ואילך. וכן פסקו להלכה. והוא הדין

ליחיד הטועה בתפלתו (ראשונים).

ב. זה המחליף את הראשון, אם הקשיב וכיוון לחזרת הש"ץ מתחלה ולא שח באמצע – משמע באחרונים שמתחיל מאותה ברכה שטעה בה, ואפילו בשלש ראשונות ואחרונות. ויתכן שיכול להתחיל ממקום הטעות ממש, באמצע הברכה. וצ"ע (עפ"י באור הלכה קכו. ו"א שצריך לומר בעצמו את הברכה כולה ואי אפשר לחלק הברכה לשני אנשים. ע' שעורים לזכר א"מ, ח"ב עמ' צד).

ג. נשתתק הש"ץ בין ברכה לברכה; יש שכתבו שאפילו בשלש ראשונות, אין השני חוזר לראש אלא ממשיך ממקום שנשתתק, כגון 'אתה גבור' 'אתה קדוש'. והמשנ"ב (קכו ובבאה"ל) דחה דעה זו מהלכה. ואולם באגרות משה (או"ח ח"א נה) נקט לעיקר כדעה זו.

ד. ש"ץ שטעה בברכה שלישית [כגון שאמר 'הא-ל הקדוש' בעשי"ת]; יש אומרים שהואיל ואמרו הצבור קדושה, הרי זו כברכה נפרדת ומתחיל משם ואילך (יביע אומר ח"א ח). ויש חולקים וסוברים שבכל אופן חוזר לראש ויאמרו שוב קדושה (מנחת שלמה ב).

ש"ץ שטעה – סימן רע לשולחיו [ששלוחו של אדם כמותו. והיחיד שטעה בתפלתו סימן רע לו. ופרשו לפי דעה אחת (וכ"ה בירושלמי) – רק באבות. (ומשמע במפרשים שאין מחלוקת בדבר זה (עפ"י תר"י ומלאכת שלמה). ויש מי שגורס לפי לשון אחת, שטעה בברכת הודאה. עפ"י ספר האגודה קכ].

ב. העובר לפני התבה – לא יענה אחר הכהנים 'אמן', מפני הטירוף. אם מתפלל מתוך סידור ומובטח לו שלא תתבלבל דעתו – רשאי לענות 'אמן'. ודוקא 'אמן' של ברכת הכהנים עצמה, ולא על ברכת 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן...!'. כן הכריע המשנה-ברורה (קכח סקע"א. וע' גם באגרות משה או"ח ח"ד כא,ב).

ו(אפילו) אם אין שם כהן אחר אלא הוא – לא ישא את כפיו. ואם הבטחתו שהוא נושא כפיו וחוזר לתפלתו – רשאי.

כתבו ראשונים: דוקא כשאין שם כהן יעלה בהבטחתו, אבל כשיש כהנים אחרים לא יעלה. ואולם עתה שאנו מתפללים מתוך הסידור ואין חשש בלבול, הכריעו האחרונים לעלות בכל אופן (עפ"י משנ"ב).

דין עקירת רגלים לש"ץ הנושא כפיו – נתבאר בסוטה לח.

ג. מסופר על תלמיד אחד שירד לפני התבה בפני רבי אלעזר, והיה מאריך יותר מדי, וכשאמרו התלמידים כמה ארכן הוא – אמר להם ר' אלעזר: כלום מאריך יותר ממה רבינו שכתוב בו את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלת. שוב מעשה בתלמיד שקיצר, ואמר להם ר"א: כלום מקצר הוא ממה רבינו שכתוב א-ל נא רפא נא לה.

ומ"מ כתבו הראשונים שאין לש"ץ להטריח על הצבור באריכותו, הן בתפילת לחש שלו הן בחזרה (ע' שו"ת הר"י בן מגאש קכ; שו"ת הרשב"א; או"ח נג).

ד. העובר לפני התבה – צריך לסרב מתחילה. ולא יסרב יותר מדאי אלא פעם ראשונה כשמבקשים ממנו יסרב, שניה – מהבהב, שלישית – פושט את רגליו ויורד. [ואמרו, שלשה רובן קשה ומיעוטן יפה; שאור מלח וסרבנות].

א. אם אדם גדול מבקש ממנו – אין לסרב כלל (עפ"י פסחים פו: ב"מ פו.).

ב. ש"ץ קבוע יורד לפני התבה מעצמו, ולא ימתין שיאמרו לו (שו"ע). ויש סוברים שצריך להמתין עד שיאמרו לו אך אינו צריך לסרב (ע' באור הלכה נג, טו, מהגר"א).

סב. א. היכן שואל אדם את צרכיו בתפלתו?

- ב. המבקש רחמים על חברו, האם צריך להזכיר את שמו?
- ג. היכן שוחים בתפלה; ההדייט, הכהן הגדול, והמלך?
- ד. מה דין כריעה בהודאות אחרות שאינן בתפלה?
- ה. מהן 'קידה' 'כריעה' 'השתחויה'?
- ו. כיצד היא נפילת אפים שלאחר התפלה?
- ז. מה דינו של מי שהתפלל ולא כיוון בתפלתו?
- ח. האם מותר להתפלל במקום חשוף?

א. לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות. דוקא צרכי יחיד אבל צרכי צבור שואלים, כדרך שאומרים 'זכרנו' 'עלה ויבוא' ועוד (ראשונים).

ב. אמר ר' יעקב א"ר חסדא: כל המבקש רחמים על חברו – אין צריך להזכיר שמו, שנאמר א–ל נא רפא נא לה ולא הזכיר את מרים בשמה.

ודוקא כשמתפלל בפניו, אבל שלא בפניו – מזכיר שמו (מהרי"ל, מובא במג"א קיט,א). ונהגו לזכיר שמו ושם אמו (עפ"י הזהר ח"א פד.).
יש שכתבו עפ"י הזוהר שעדיף להתפלל בפני החולה כדי שלא יצטרך להזכיר את שמו (עפ"י חדושי חת"ס נדרים מ. אבן שלמה ט, יד בשם הגר"א). ויש מפקפקים וסוברים שאין חילוק בדבר, כי לעולם כשמתפלל בפניו הרי זה כאילו מזכיר שמו [על דרך שמברכים להכניסו בבריתו... והכוונה על הנימול שלפנינו] (עפ"י בית ישי, דרשות סי' טז הערה א).
ומ"מ יש מי שכתב שכשמתפללים לנוכח החולה, התפילה מקובלת יותר (ע' אגרות משה יו"ד ח"א רכג).

ג. אלו ברכות שאדם שוחה בהן; באבות – תחלה וסוף, בהודאה – תחלה וסוף. ואין לשוח בשאר ברכות בתחלתן או בסופן (שהוא כעוקר תקנת חכמים. וגם משום יוהרא. ראשונים).

כהן גדול שוחה בסוף כל ברכה וברכה, והמלך – בתחילת כל ברכה ובסופה. ורבי יצחק בר נחמני מסר מריב"ל: כהן גדול בתחלת (וסוף. הגר"א) כל ברכה וברכה, והמלך – כיון שכרע שוב אינו זוקף (ויחי ככלות שלמה להתפלל אל ה' את כל התפלה והתחנה הזאת, קם מלפני מזבח ה' מכרע על ברכיו...). – כל מה שהוא גדול יותר צריך להכניע ולהשפיל עצמו (רש"י).

יש מן הראשונים שלא גרסו בברייתא 'תחלה וסוף' אלא רבא הוא שנהג כן וכמנהג רב נחמן ורב ששת, אבל עפ"י שתי הברייתות עלה בגמרא שבהודאה כורע בתחלה ולא בסוף. ויש אומרים שהדבר מוסכם לכרוע תחלה וסוף, והדיון בגמרא מוסב על 'מודים דרבנן', שבוזה לפי הברייתות כורע בתחלה בלבד ואילו רבא נהג לכרוע תחלה וסוף.

ד. הכורע בהודאה שבהלל (הודו...) ובברכת המזון – הרי זה מגונה.

בשאר תחנונים – שוחה וכורע כרצונו. וכמו שנהגים ב'אנחנו כורעים ומשתחוים'. ואולם כשאינו מדבר על עצמו אינו כורע, ולכן אין לכרוע ב'וכל קומה לפניך תשתחוה' או ב'לך לבדך אנחנו מודים' שאינו אלא תאור וסיפור דברים (עפ"י פוסקים).

ה. 'קידה' – על אפים (ותקד בת שבע אפים ארץ).

בגמרא במקום אחר (סוכה גג. מגילה כב:) מבואר שלוי הראה 'קידה' לפני רבי ונעשה צולע בכך. כיצד עושה – נועץ גדליו ושוחה עד שנושק את הרצפה וזוקף. ואמרו שם שאין כל בריה יכולה לעשות כן, ורשב"ג היה עושה כן בשמחת בית השואבה. ומדברי הראשונים נראה שהרכנת הראש כלפי קרקע, זוהי קידה על אפים (ע' רש"י בראשית מג, כה; תורא"ש הוריות ד.). ומדברי הרמב"ם (תפלה ה, יג-יד) נראה שכשיושב לארץ ונופל על פניו ארצה, זוהי קידה על אפים.

'כריעה' – על ברכים (מכרע על ברכיו).

יש שכתבו שכשכורע על ברכיו שוחה פניו עד שמגיע לארץ (עפ"י ר"י בן מגאש שבועות טז: מהרש"א מגילה כב: ויש להעיר מפשט לשון הסמ"ג (עשה טז) שלכאורה אין מורה כן, שכתב אודות הנהגת בעל תשובה: 'זיכרע על ברכיו שעה אחת ביום וכפיו פרושות השמימה'). 'השתחויה' (האמורה בתורה. רמב"ם ע"ז ו, 1) – זו פישוט ידיים ורגלים (הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה).

ו. אביי ורבא, בנפלים על פניהם היו מטים על צדם ולא השתחוו בפישוט ידיים ורגלים.

ואין אנו נוהגים ליפול ארצה אלא בהטיית הראש וכיסוי הפנים בבגד וכדו', ומטים לשמאל. ואם תפלין על זרועו – יטה לימין. ומנהג הגר"א לעולם להטות לשמאל, ומ"מ אין לשנות ממנהג הקהל (עפ"י משנ"ב. הגר"מ פיינשטיין נהג בעצמו שכורך שתי ידיו זו בזו והניחן על השלחן, ועל שתיהן נפל, ועי"כ לא ניכר שמשנה ממנהג הרמ"א ליפול בשחרית על צד ימין – עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה כ, יט. ועע"ש כד, ב שאין לנו דבר ברור בצורת הנפילה בדיוק. וע"ע בספר 'כרע רבין' פרק יב).

ז. לכתחילה צריך לכוין בכל התפלה, ואם לאו – בברכה אחת דהיינו באבות.

לא כיוון באבות – לא יצא ידי חובתו. ואעפ"כ עתה אין לחזור ולהתפלל – שמא לא יכוין בשנית (עפ"י משנ"ב). ויש פוסקים שטוב לחזור ולהתפלל שוב על תנאי נדבה, אף בזמן הזה – אם לא כיוון בתורף ברכת אבות (אור לציון ז, יט עפ"י השו"ע).

ח. אמר רב כהנא: חצוף עלי מי שמתפלל בבקעה.

רש"י פירש: שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר. והתוס' לפי תירוץ אחד פרשו שמדובר בבקעה שרגילים שם בני אדם והולכי דרכים, אבל במקום מבודד – לא. ובתנא דבי אליהו (ח. הובא בראבי"ה ר"ס עז) אמרו: לא יעמוד אדם בבקעה ויתפלל – כדרך אומות העולם. ויש מי שפירש שזהו הטעם לדברי רב כהנא שחצוף עליו המתפלל בבקעה (עפ"י פירוש זית רענן לילקוט שמעוני ח"א תתקלד).

